

ВИКОРИСТАННЯ АНАЛІТИЧНИХ ПРОЦЕДУР ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ АУДИТУ

У статті розглянуто поняття та сутність аналітичних процедур в аудиті. Наведена класифікація методів аналітичних процедур, досліджено їх використання на різних етапах проведення аудиту, розкрито особливості використання регресійного аналізу із застосуванням комп'ютерної техніки.

Постанова проблеми

Конкуренція на ринку аудиторських послуг призводить до того, що аудитори намагаються для зменшення витрат скорочувати обсяги перевірок (тестів) бухгалтерських документів, застосовуючи певні методики та процедури. Серед таких методик — встановлення прийняттого рівня суттєвості та допустимого ризику невиявлення суттєвих невідповідностей, а також використання різних математичних та статистичних методів.

Такі методи статистики й аналізу, як порівняння, групування, деталізація показників, індекси, елімінування, балансовий, сальдовий тощо використовуються під час проведення аналітичних процедур в аудиті. Г. М. Давидов називає їх такими, що не є власне аудиторськими [5].

У зарубіжних та вітчизняних працях з аудиту точка зору фахівців стосовно класифікації та визначення понять, пов'язаних з аудиторською діяльністю неоднозначна, проте, спільною є думка щодо важливості використання аналітичних процедур під час проведення аудиторської перевірки, оскільки вони дають змогу аудитору виявити незвичайні факти та потенційні зони ризику, отримати ефективні аудиторські докази, проаналізувати отримані аудиторські висновки.

Аналіз публікацій

Проблеми, пов'язані з проведенням аналітичних процедур в аудиті, є надзвичайно актуальними, проте їм не приділяється належної уваги вітчизняних дослідників. Окремих питань аналітичних процедур присвячені праці Б. Ф. Усака [17], В. С. Рудницького [16], Ф. Ф. Бутинця [4]. Натомість, у світовій практиці аудиту аналітичним процедурам приділяють значну увагу, зокрема, у Міжнародних стандартах з аудиту міститься окремий норматив (МСА 520).

Виділення не вирішеної раніше загальної проблеми

На сьогодні аналітичні процедури в аудиті не достатньо розроблені та вивчені. Так, основною проблемою є нерозуміння суті цих процедур та асоціювання їх лише з аналізом фінансового стану підприємства. Недостатнім є також ознайомлення аудиторів з методами аналітичних процедур, особливо з регресійним аналізом.

Мета статті

Основною метою статті є розкрити сутність та призначення аналітичних процедур в аудиті, розглянути основні методи, дослідити їх проведення на різних етапах аудиту.

Виклад основного матеріалу

У процесі проведення аудиту здійснюється перевірка, моделювання й аналіз облікових даних з метою визначення їх повноти, якості, правомірності та вірогідності. Для цього змодельовані облікові дані порівнюються з реальними даними інформаційної системи, а також здійснюється тестування розрахунків і перерозрахунків, підсумування, повторне упорядкування і формування звітних даних та порівняння їх з реальними даними.

Б. Ф. Усач таке моделювання облікових даних називає аналітичною перевіркою і зазначає, що під терміном «аналітична перевірка» слід розуміти набір таких процедур [17, 178]:

- аналіз співвідношень різних фінансових даних;
- порівняння фактичних даних із прогнозними, за аналогічними показниками минулих періодів, показниками аналогічних підприємств, середньогалузевими даними.

Причому процедури можуть варіюватися від простих зіставлень до широких комп'ютерних

програм, які реалізують найновіші статистичні розробки (наприклад, множинний регресійний аналіз).

Необхідно додати, що в аналітичних процедурах використовуються не лише фінансові дані, а й операційні. Так, наприклад, обсяги продажів супермаркету залежатимуть значною мірою від загальної площі приміщень, а промислового підприємства — від потужностей виробничих ліній. Тому ми доповнимо визначення аналітичних процедур і зазначимо, що вони складаються з порівнянь, обчислень, спостережень, перевірок, проведених для того, щоби сформувати свої очікування щодо взаємозв'язку між фінансовими та операційними даними.

У Міжнародних стандартах з аудиту¹ (МСА) наводиться визначення, що аналітичні процедури — це не лише аналіз основних співвідношень та трендів, а й дослідження коливань і зв'язків, що не відповідають сформованим очікуванням (МСА 520).

Такий аналіз і дослідження сьогодні проводять на всіх етапах аудиту. Зокрема, на етапі планування це дає змогу не лише зрозуміти специфіку функціонування підприємства, а й правильно оцінити обсяги аудиту, його основні напрямки.

Зокрема, цю думку поділяє професор В. С. Рудницький, який зазначає, що «дуже важливо ряд аналітичних процедур здійснювати на початковій стадії аудиту, оскільки це допомагає впровадити дедуктивний метод оцінювання показників Головної книги і фінансової звітності, правильно спланувати різні аспекти майбутньої роботи, виявить факти ризику тощо» [16, 134].

Аналітичні процедури є одним із способів отримання аудиторських доказів. Проведення аналітичних процедур дає аудитору більше необхідної інформації, ніж детальне тестування.

Існує дуже поширена серед аудиторів і користувачів аудиту думка, що термін «аналітичні процедури» означає лише аналіз фінансово-господарської діяльності економічного суб'єкта, що перевіряється. Проте, як правильно зазначила О. Ю. Попель, «аналітичні процедури використовуються вже при оцінці вірогідності бухгалтерської звітності економічного суб'єкта, а аналіз його фінансово-господарської діяльності починається лише після того, як вірогідність встановлена, оскільки аналізувати фінансово-господарську діяльність економіч-

ного суб'єкта при невірогідності його бухгалтерської звітності безглуздо» [14].

Іншими словами, аналіз фінансово-господарської діяльності економічного суб'єкта починається там, де закінчується його аудит (а значить, і аналітичні процедури). Разом з тим і аналітичні процедури аудиту, і фінансовий аналіз господарської діяльності базуються на методах економічного аналізу, тому фінансовий аналіз (аналіз фінансового стану) можна умовно віднести до заключних аналітичних процедур.

До основних методів аналітичних процедур належать:

- числові та процентні порівняння;
- коефіцієнтний аналіз;
- аналіз, заснований на статистичних методах;
- регресійний аналіз;
- інші.

Застосовуючи ці методи, аудитор проводить:

- порівняння фактичних показників із плановими (кошторисними) (відхилення можуть свідчити про певні виробничі збої, порушення системи постачання, погіршення платіжної культури покупців);
- порівняння показників звітного періоду з показниками попередніх періодів (різкі коливання мають привернути увагу аудитора: вони можуть бути пов'язані зі зміною економічних умов чи похибками фінансової звітності);
- порівняння фактичних фінансових показників з визначеними аудитором прогнозними показниками;
- обчислення коефіцієнтів фінансового стану організації й аналіз їх динаміки (на основі аналізу аудитор робить важливі висновки про життєздатність клієнта);
- порівняння показників економічного суб'єкта, що перевіряється, із середньогалузевими даними (значні відхилення повинні вивчатись аудитором, однак необхідно враховувати розбіжності в обліковій політиці підприємств, економічних умовах і можливій специфічності продукції, що випускається окремими підприємствами);
- у деяких випадках доцільно порівняти з показниками підприємства-аналога;
- порівняння даних про клієнта з очікуваними результатами за допомогою нефінансових даних (кількість реалізованої продукції, відпрацьовані години і т. ін.). Тут

¹ Handbook Of International Auditing, Assurance, And Ethics Pronouncements 2004 Edition //www.ifac.org

важлива впевненість у точності цих нефінансових даних.

Співвідношення, що використовуються в аналітичних процедурах, повинні бути правдоподібні та передбачувані. Правдоподібність припускає існування очевидного причинно-наслідкового зв'язку.

Складність аналітичних процедур виправдовується їхньою ефективністю. Дж. Робертсон [15] наводить результати дослідження істотних викривлень бухгалтерської звітності, виявлених у ході великої кількості аудиторських перевірок. Завдяки застосуванню аналітичних процедур вдалося виявити 27,1 % викривлень, тому дуже важливо розуміти їх сутність, призначення та використання.

Важливість аналітичних процедур підтверджується ще й тим, що вони описані окремо у Міжнародних стандартах з аудиту. Так, за нормативом застосування аналітичних процедур на етапах планування і завершення аудиту є обов'язковим. Настадії планування аналітичні процедури мають застосовуватися для кращого розуміння характеру підприємницької діяльності клієнта і визначення сфер потенційного ризику. Виконання аналітичних процедур протягом планування аудиту може допомогти виявити ті аспекти підприємницької діяльності клієнта, які аудиторі були невідомі, і визначити характер, час і рівень інших аудиторських процедур.

Аудитор повинен виконати аналітичні операції на стадії завершення аудиту, тобто під час формування висновків щодо відповідності фінансової звітності підприємства тій інформації, якою він володіє. Висновки, зроблені в результаті таких операцій, використовуються для підтвердження висновків, сформованих під час аудиту окремих частин або елементів фінансової звітності підприємства, і допомагають

скласти цілісне уявлення про достовірність фінансової звітності підприємства. Але вони так само можуть визначити напрямки та галузі, що потребують додаткових процедур перевірки.

Нормативом також рекомендовано використання аналітичних процедур у процесі проведення основних аудиторських перевірок. На цьому етапі можна вдаватися до детального тестування, аналітичних процедур або їх комбінації. Вибір процедури для досягнення конкретних цілей аудиту залежить від того, наскільки вона ефективна та продуктивна з точки зору мінімізації ризику невиявлення помилок у фінансовій звітності підприємства.

Важливо також зазначити, що аналітичні процедури ефективні тільки тоді, коли аудитор скептично ставиться до пояснень та неочікуваних результатів, наданих керівництвом компанії, і намагається отримати адекватні та надійні докази на користь таких пояснень.

Під час виконання аналітичних процедур можуть використовуватися різні методи — від простого порівняння та аналізу показників фінансово-господарської діяльності підприємства до складних математичних моделей, які містять багато співвідношень між даними за кілька попередніх років.

Загалом аналітичні процедури складаються з таких методів.

Трендовий аналіз (trend analysis) — це фіксування змін в бухгалтерському балансі за певний період часу. Наприклад, переглядаючи обсяги продажів клієнта за останні три роки, аудитор зауважує, що вони зростали на 5 % щорічно. Ця інформація допоможе сформуванню певних очікувань аудитора щодо обсягів продажу поточного року.

Однак необхідно зазначити, що трендовий аналіз варто використовувати лише у стабіль-

Рис. 1. Види аналітичних процедур в аудиті

ному середовищі, коли підприємство не зазнає суттєвих поточних змін. Крім того, такий аналіз буде ефективнішим, якщо використовувати дезагреговані дані. Так, наприклад, трендовий аналіз щодо продуктів і розміщень або по кварталах і місяцях є більш точним і ефективним, ніж аналіз агрегованих даних.

Аналіз показників (ratio analysis) — це порівняння співвідношень між двома або більше статтями фінансової звітності клієнта (наприклад, між собівартістю проданої продукції і вартістю запасів для визначення коефіцієнта оборотності запасів) або порівняння бухгалтерських балансів з нефінансовими даними (наприклад, дохід від проданої продукції і загальну кількість замовлень). Традиційні фінансові показники поділяються зазвичай на показники ліквідності, фінансової стійкості, прибутковості та ділової активності підприємства. Саме через те, що аналіз показників базується на вивченні співвідношень між двома або більше змінними, він є глибшою формою аналізу, ніж трендовий.

Тест на прийнятність (reasonableness test) — полягає у використанні статистичних моделей для виміру очікувань аудитора стосовно статей фінансової звітності з використанням фінансової та нефінансової інформації. Наприклад, аудитор може використати середній показник заповненості готелю та середній показник прибутку з кімнати, щоб оцінити доходи готелю за певний період.

Регресійний аналіз (regression analysis) — подібний до тесту на прийнятність, оскільки полягає у побудові статистичних моделей для виміру очікувань аудитора стосовно статей фінансової звітності. Проте при регресійному аналізі використовуються складні регресійні методи. Його перевагою над іншими аналітичними методами є те, що він може бути використаний для прогнозування статей фінансового звіту підприємства, а надійність і правильність очікувань аудитора — достатньо точно виміряні.

Першим кроком під час проведення регресійного аналізу є розробка моделі. Для цього визначаються фінансові та операційні змінні та встановлюється зв'язок між ними. Наприклад, на дохід від реалізації певного магазину можуть впливати його місце розташування, певні економічні реалії (дохід населення), витрати на рекламу. Зауважимо, що кількість вибраних факторів має бути оптимальною, аби отримана модель не була ані занадто простою (отримані аудиторські докази в такому разі будуть недостатніми), ані занадто складною (таку модель досить важко і дорого обчислювати).

На основі розробленої моделі аудитор прогнозує залежну змінну. Існує кілька програм, що

стосуються регресії, придатних для використання на мікрокомп'ютерах. На сучасному ринку статистичних програм лідерами якості є такі зарубіжні пакети, як STATGRAPHICS, SYSTAT, SPSS, SAS, BMDP, E. VIEWS, та вітчизняні пакети МЕЗОЗАВР, САНИ, СИГАМД та ін.

Після того, як залежна змінна спрогнозована, її можна порівняти з фактичним значенням, при цьому важливу роль відіграє аудиторська оцінка відхилень. Так, необхідно встановити допустиме граничне значення процента відхилення. Для цього оцінюється багато факторів: середовище, в якому функціонує компанія (для більш динамічного та нестабільного середовища допускається більший процент відхилень), ризик випадкової чи навмисної помилки, оцінений на етапі планування (для процесів, де оцінений ризик є досить високим, процент відхилення повинен бути мінімальним), природа зв'язку (зв'язок між рахунками у звіті про фінансові результати проявляється зазвичай чіткіше, ніж у балансі).

Якщо отриманий процент відхилення мінімальний та обґрунтований, отримані прогнозні дані можна вважати достатнім аудиторським доказом для підтвердження певного рахунку. Якщо ж процент відхилення перевищує допустимі межі та є необґрунтовано високим, аудитору необхідно або перевірити проведені аналітичні процедури (можливо, не було враховано певного важливого зв'язку), або проводити подальше тестування (у вигляді детальної перевірки). Загалом схема аналітичної процедури показана на рис. 2.

Важливою відмінністю тесту на прийнятність та регресійного аналізу від трендового та аналізу показників є те, що їх можна використовувати не лише в стабільному середовищі, оскільки вони базуються на певних зв'язках між показниками. Очікування щодо одного показника будуються на основі фактичних змін іншого показника, різкі коливання якого вже не є такими критичними.

Ще одним важливим методом аналітичних процедур, про який варто згадати, є *аналіз руху грошових потоків (cash-flow analysis)*. Необхідність такого аналізу пов'язана з тим, що не завжди певні операції на підприємстві пов'язані з рухом грошей, але саме ліквідність підприємства є одним з найважливіших показників. Так, наприклад, дохід від продажу продукції може бути значним саме за рахунок високої дебіторської заборгованості, тоді як грошових надходжень може просто не бути. Для виявлення такого фактора потенційного ризику варто проаналізувати рух грошових по-

Рис. 2. Регресійне моделювання в аналітичних процедурах

токів від операційної діяльності до витрат на поповнення обігових коштів та процентних виплат.

Також можна проаналізувати зв'язок між чистим доходом підприємства та його грошовими потоками в часі, а також сформулювати очікування щодо майбутніх грошових потоків підприємства.

Якщо грошовий потік від операційної діяльності є негативним або суттєво відрізняється від чистого доходу, необхідно ретельно проаналізувати причини виникнення такої ситуації. Так, в періоди швидкого зростання бізнесу, дефіцит обігових коштів трапляється досить часто. Проте можлива й інша ситуація, коли відсутність грошових потоків стає хронічною через погане управління активами й пасивами. Тоді ризик того, що активи переоцінені, а пасиви недооцінені, зростає, й аудиторунеобхід-

но проводити додаткові процедури.

Таким чином, провівши відповідні аналітичні процедури на стадіях планування та безпосереднього проведення аудиту і підтвердивши відповідно фінансову звітність, аудитор може проаналізувати фінансовий стан підприємства. Такий аналіз дає змогу оцінити фінансовий стан компанії та тенденції її розвитку. Базою для порівняння можуть слугувати дані попереднього періоду, бюджетні показники, середньогалузеві дані або компанії-аналогу. Схема показників для оцінки фінансової звітності наведена нижче:

Наукові висновки

Отже, аналітичні процедури складаються з порівнянь, обчислень, спостережень, спрямованих на виявлення чіткого зв'язку між фінан-

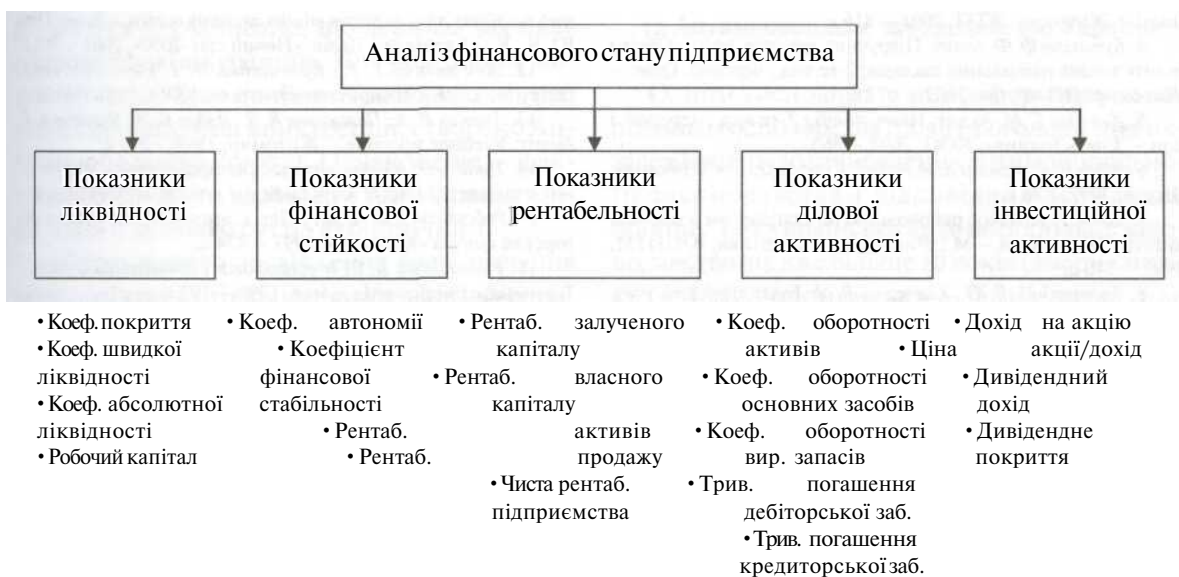

Рис. 3. Показники для аналізу фінансового стану підприємства

совими та операційними даними. Подальше підтвердження або непідтвердження такого взаємозв'язку на основі перевірки фактичних даних перетворюється на ефективний аудиторський доказ, оскільки дає аудитору великий обсяг необхідної інформації і при цьому потребує набагато менше затрат, ніж проведення детального тестування.

Основними методами аналітичних процедур є трендовий аналіз, аналіз показників та тести на прийнятність. Одним з видів тесту на прийнятність є регресійний аналіз, перевага якого над іншими аналітичними методами у тому, що він може бути використаний для прогнозування статей фінансового звіту підприємства, а надійність і правильність очікувань аудитора — достатньо точно виміряні.

Практичні висновки

Аналітичні процедури сьогодні впевнено завоюють своє місце в аудиті, оскільки, як показала практика, дають змогу виявити значну кількість викривлень фінансової звітності. Проте необхідно зазначити, що аналітичні методи не можуть замінити певні процедури аудиту, такі як отримання підтверджень від третіх осіб щодо дебіторської та кредиторської заборгованостей, інших активів та пасивів, інвентаризацію тощо. Тому варто поєднувати аналітичні процедури з іншими методами аудиту,

головне, щоби таке поєднання було найоптимальнішим з точки зору ефективності.

Перспективи подальших досліджень

Ринкові умови господарювання зумовлюють посилення вимог до діяльності аудиторів та аудиторських фірм і зумовлюють необхідність наукової розробки їх методологій в умовах автоматизованої обробки облікової інформації. Проведення аналітичних процедур в комп'ютерному середовищі за допомогою спеціального програмного забезпечення стає надзвичайно важливим фактором підвищення ефективності проведення аудиту.

У запропонованій статті ми визначили, що одним з методів аналітичних процедур є регресійний аналіз. Цей метод дає змогу отримати більш точні й чіткі результати, проте використовується аудиторами вкрай рідко, оскільки його проведення вимагає спеціального програмного забезпечення та певних знань. Тому ця сфера потребує подальших досліджень та практичних рекомендацій.

Крім того, недостатньо розвинутою є тема аналізу руху грошових потоків як окремого методу аналітичних процедур. Сьогодні методи складання звіту про рух грошових потоків та його аналізу достатньо добре висвітлені з наукової точки зору, проте існує потреба певних практичних рекомендацій та доробок.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Аудит. Конспект лекцій // Укладач О. А. Петрик. — К.: МИТУ, 1995. — 164 с.
2. Білуха М. Т. Курс аудиту: Підручник. — К.: Вища школа - Знання, 1998. — 574 с.
3. Бутинець Ф. Ф. Аудит і ревізія господарської діяльності. — Житомир: ЖІТІ, 2001. — 416 с.
4. Бутинець Ф. Ф. Аудит: Підручник для студ. спец. «Облік і аудит» вищих навчальних закладів; 2-ге вид., перероб. і доп. — Житомир: ПП «Рута», 2002. — 672 с.
5. Давидов Г. М. Аудит: Навч. посіб.; 2-ге вид., перероб. і доп. — Т-во «Знання», КОО, 2001. — 363 с.
6. Дерій В. А., Кізима А. Я. Аудит: Курс лекцій. — Тернопіль: Джура, 2002. — 86 с.
7. Додж Р. Краткое руководство по стандартам и нормам аудита / Пер. с англ. — М.: Финансы и статистика; ЮНИТИ, 1992. — 240 с.
8. Завгородній В. П., Савченко В. Я. Бухгалтерський учет, контроль і аудит в умовах ринка. — К.: Издательство «Ближ-Информ», 1995. — 832 с.
9. Завгородній В. П. Автоматизація бухгалтерського обліку, контролю, аналізу та аудиту. — К.: А.С.К., 1998. — 768 с.
10. Камышанов П. И. Знакомтесь: аудит (организация и методика проверок). — М.: ИВЦ «Маркетинг», 1994. — 356 с.
11. Кулаковська Л. П., Піча Ю. В. Основи аудиту: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. — Львів: Піча Ю. В.; К.: «Каравела»; Львів: «Новий світ-2000», 2002. — 504 с.
12. Лук'яненко І. Г., Красіківа Л. І. Економетрика: Підручник. — К.: Товариство «Знання», КОО, 1998. — 494 с.
13. Лушкін В. А., Поїшкарів В. Д., Ялдин І. В., Ячкасов А. Е. Аудит: Учебное пособие. — Житомир, 1999. — 240 с.
14. Попель О. Ю. Аналитические процедуры и их значение в аудите. // <http://www.audit.ru/articles/article12.html>
15. Робертсон Дж. Аудит / Пер. с англ. — М.: КРМГ, аудиторская фирма «Контакт», 1993. — 474 с.
16. Рудницький В. С. Методологія і організація аудиту. — Тернопіль: Економічна думка. 1998. — 192 с.
17. Усач Б. Ф. Аудит: Навч. посіб.; 2-ге вид. — К.: Знання — Прес, 2003. — 223 с.

S. Ivakhnenkov, T. Iskovych

ANALYTICAL PROCEDURES FOR AUDIT EFFICIENCY INCREASE

The article aims on giving an understanding of the nature of the analytical procedures in the audit. It covers main methods of analytical procedures and peculiarities of their performing on the different stages of the audit. The article also focuses on the regression analysis as one of the methods of analytical procedures and its performing in the computer environment.